

University of Groningen

Family living arrangements in young adulthood

Schwanitz, Katrin

IMPORTANT NOTE: You are advised to consult the publisher's version (publisher's PDF) if you wish to cite from it. Please check the document version below.

Document Version

Publisher's PDF, also known as Version of record

Publication date:

2017

[Link to publication in University of Groningen/UMCG research database](#)

Citation for published version (APA):

Schwanitz, K. (2017). *Family living arrangements in young adulthood: Cross-national comparative analyses*. University of Groningen.

Copyright

Other than for strictly personal use, it is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

Take-down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

Downloaded from the University of Groningen/UMCG research database (Pure): <http://www.rug.nl/research/portal>. For technical reasons the number of authors shown on this cover page is limited to 10 maximum.

NEDERLANDSE SAMENVATTING (DUTCH SUMMARY)

Dit boek bevat vier onderling samenhangende empirische hoofdstukken waarin de gegevens van internationale volkstellingen (IPUMSi), de Generations and Gender Survey (GGS) en de Harmonized Histories Survey worden geanalyseerd met het oog op drie brede en algemene onderzoeksdoelstellingen. Het doel is de leefsituatie van jongvolwassenen te beschrijven en te onderzoeken:

- (1) *in meerdere sociale contexten* (zoals verzorgingsstaten, sociaal-economische omstandigheden en normatief klimaat);
- (2) *vanuit het perspectief van verschillende sociale groepen* (bijvoorbeeld, vrouwen tegenover mannen, jonge geboortecohorten tegenover oudere geboortecohorten, laag opleidingsniveau tegenover hoog opleidingsniveau); en
- (3) door het vergelijken en verklaren van *verschillen in leefsituaties tussen verschillende Europese landen*, in het bijzonder Oost-Europa.

In dit boek wordt onderzocht in hoeverre leefsituaties een functie vormen van de structurele mogelijkheden van de context, de individuele kenmerken van mensen en de veranderende invloed van de context waarin mensen leven (en die de prevalentie van specifieke leefsituaties belemmeren of bevorderen). Onder deze brede paraplu

behandelt elk hoofdstuk zijn eigen kernpunten en specifieke onderzoeksvragen:

Hoofdstuk 2, “De gezinsleefsituatie van jongvolwassenen in Europa”: welke leefsituaties zijn er te onderscheiden in Europese landen? Hoe is de leefsituatie van jongvolwassenen veranderd tussen 1980 en 2000?

Hoofdstuk 3, “Intergenerationeel samenleven van jongvolwassenen met hun ouders in Europese regio's”: in hoeverre kunnen individuele kenmerken (individuele hulpbronnen en voorkeuren) en de regionale context (zoals de woningmarkt en het sociaal-cultureel klimaat) de regionale verschillen in intergenerationeel samenleven in Europa verklaren? Hoe beïnvloedt de regionale context de relatie tussen enerzijds hulpbronnen en voorkeuren en anderzijds intergenerationeel samenleven?

Hoofdstuk 4, “De overgang naar volwassenheid en het levenslooptraject na het verlaten van het ouderlijk huis: een internationale vergelijkende analyse”: hoe variëren de levenslooptrajecten tussen mensen met verschillende opleidingsniveaus en tussen mannen en vrouwen? Hoe verschillen de levenslooptrajecten van land tot land in Europa? En hoe verschilt de opleidingsgradiënt voor levenslooptrajecten in Europa en in de loop van de tijd?

Hoofdstuk 5, “Verschillen tussen vrouwen in Europa bij het verlaten van het ouderlijk huis naar individueel opleidingsniveau en opleidingsniveau van de ouders”: in hoeverre is het moment waarop jonge vrouwen in Europa het huis verlaten (en de verschillende levenslooptrajecten na het verlaten van het ouderlijk huis) afhankelijk van het individuele opleidingsniveau en het opleidingsniveau van de ouders? Hoe kunnen het individuele opleidingsniveau en het opleidingsniveau van de ouders in verband worden gebracht met de nationale context in Europa?

Onderzoekresultaten

Diversiteit van gezinsleefsituaties in Europese landen

De eerste onderzoeksvraag van hoofdstuk 2 behandelt de vraag hoe divers de leefsituaties in Europese landen zijn. We voerden aan dat, om een duidelijk beeld te geven van hoe jongvolwassenen in verschillende Europese landen leven, de leefsituatie zorgvuldig moet worden gedefinieerd en er verschillende leefsituaties (bijvoorbeeld met familieleden en niet-familieleden) in de analyse moeten worden opgenomen. Dit is belangrijk, want zoals uit onze bevindingen blijkt, zijn er aanzienlijke verschillen in de leefsituaties van jongvolwassenen tussen Europese landen. Deze verschillen hebben voornamelijk betrekking op leefsituaties in meergeneratiegezinnen of met niet-familieleden. Onze conclusie, na controle voor demografische kenmerken, was dat (1) niet-gezinsleefsituaties (dat wil zeggen, alleen wonen of samenwonen met niet-familieleden) significant vaker voorkomen in West-Europese landen, terwijl (2) leefsituaties met meergeneratiegezinnen (dat wil zeggen, samenwonen met ouders, samenwonen als paar met ouders en/of uitgebreide familie, samenwonen als paar met kinderen met ouders en/of uitgebreide familie) significant vaker voorkomen in Zuid- en Oost-Europa. Dit patroon is over het algemeen in overeenstemming met een langdurige, systemische diversiteit in gezinsvormen en culturen die een “North-South gradient” volgt (Hajnal 1965; Reher 1998); we kunnen zelfs van een “North-West/South-East gradient” spreken. Niettemin blijkt uit onze resultaten ook dat Ierland en Oostenrijk veel meer overeenkomsten vertonen met Zuid- en Oost-Europa voor wat betreft sommige leefsituaties met uitgebreide families en niet goed in de theoretische classificatie passen.

Een steeds weer terugkerend resultaat in dit boek is dat Europese landen niet zo gemakkelijk te groeperen zijn, tenminste niet op basis van de geografische classificaties die zijn afgeleid van theoretische perspectieven. We beweren niet dat de uitzonderingen die we hebben

gevonden een aanpassing van deze classificaties rechtvaardigen; hiervoor zouden meer observaties als deze nodig zijn. Maar voor een goed begrip van de diversiteit in leefsituaties in heel Europa moeten we ook voorzichtig omgaan met landspecifieke omstandigheden (waaronder de culturele, religieuze, sociaal-economische en politieke context).

De tweede onderzoeksvraag in hoofdstuk 2 behandelt in hoeverre de leefsituatie is veranderd tussen 1980 en 2000. Uit ons onderzoek bleek dat, hoewel over het algemeen steeds minder mensen in meergeneratiegezinnen woonden, vooral in Zuid- en Oost-Europa in deze periode steeds meer mensen samenleefden met de ouders. Leefsituaties met meergeneratiegezinnen zijn vrij robuust in (delen van) Oost-Europa. In Oostenrijk, Zwitserland en Frankrijk was er een toename van leefsituaties met niet-familieleden, maar dit was niet het geval in Ierland en in Zuid- en Oost-Europa. Dit is grotendeels in overeenstemming met eerder onderzoek (Billari en Liefbroer 2010; Fokkema en Liefbroer 2008; Sobotka en Toulemon 2008) en duidt erop dat een hogere opleiding, betreding van de arbeidsmarkt op latere leeftijd en uitstel van relaties en gezinsvorming zich *in heel Europa vertalen naar een andere prevalentie en divergentie van leefsituaties*. In Zuid- en Oost-Europa, maar ook in Ierland, blijven jongvolwassenen langer bij hun ouders wonen, terwijl jongvolwassenen in West- en Noord-Europa het ouderlijk huis eerder verlaten en in ieder geval voor een bepaalde periode alleen gaan wonen of een woning delen met anderen voordat ze al dan niet gehuwd gaan samenwonen.

Met betrekking tot het *perspectief van verschillende sociale groepen* onderstreept hoofdstuk 2 verschillen in de leefsituaties tussen mannen en vrouwen. Jonge vrouwen ondergaan transities zoals hun eerste relatie en hun eerste kind, over het algemeen eerder dan mannen. Deze bevindingen bevestigen eerdere analyses over de verschillende leeftijdsstructuren van levensgebeurtenissen voor jonge mannen en vrouwen (Billari en Liefbroer 2010; Fokkema en Liefbroer 2008; Iacovou

en Skew 2011; Sobotka en Toulemon 2008) en we benadrukken dat met name alleenstaande jonge moeders in Oost-Europa bij de ouders en/of de uitgebreide familie blijven wonen, in plaats van alleen te gaan wonen. Dit roept de vraag op of intergenerationeel samenleven een strategie is om economische en andere steun te organiseren of dat het een voorkeur weerspiegelt voor een bepaalde leefsituatie.

Verschillen in intergenerationeel samenleven tussen verschillende regio's

In hoofdstuk 3 is de eerste onderzoeksvraag in hoeverre de individuele kenmerken van jongvolwassenen (individuele hulpbronnen en voorkeuren) en de regionale context (zoals de woningmarkt en het sociaal-cultureel klimaat) de regionale verschillen in intergenerationeel samenleven in Europa kunnen verklaren. Onze hypothese was dat diversiteit in de leefsituaties binnen landen, en dan vooral in intergenerationele leefsituaties van jongvolwassenen en hun ouders, het resultaat is van een complex samenspel van variabelen op verschillende niveaus. Uit ons onderzoek bleek dat de verschillen in intergenerationeel samenleven tussen de regio's deels verklaarbaar zijn door de verdeling van individueel inkomen en de voorkeuren van jongvolwassenen en dat deze effecten belangrijker zijn dan regionale contexteffecten. Uit deze resultaten blijkt dat individuele voorkeuren de verklaring vormen voor de verschillen in intergenerationeel samenleven in de Europese regio's, zelfs als er ook rekening wordt gehouden met de samenstelling van landen qua opleidingsniveau en inkomen (Billari 2004). Ook verschillen in het regionale sociaal-culturele klimaat (familiale normen) en de sociaal-economische context (de toestand van de woningmarkt) bepalen of jongvolwassenen in Europese regio's samenleven met hun ouders. Dit wijst erop dat de regionale context van belang is voor het begrijpen van de verschillen in intergenerationeel samenleven in Europa, zelfs als verschillen binnen landen prominent blijven (Billari 2004; Mulder et al. 2002).

De tweede onderzoeksvraag in hoofdstuk 3 behandelt hoe de regionale context de relatie tussen inkomen en voorkeuren enerzijds en intergenerationeel samenleven anderzijds beïnvloedt. Deze vraag staat centraal bij een methodologische aanpak op meerdere niveaus, waarbij individuele kenmerken in verschillende contexten een ander gewicht hebben. We vonden dat zowel voorkeuren als inkomen van jongvolwassenen minder relevant zijn voor intergenerationeel samenleven in meer familiale regio's, waar levenssituaties meer gestandaardiseerd zijn. In een aanzienlijk aantal macro-micro-onderzoeken is de vraag gesteld of de impact van individuele kenmerken (bijvoorbeeld opleiding, sociale klasse, geslacht) bij de overgang naar volwassenheid verschilt per type verzorgingsstaat (bijvoorbeeld Aassve et al. 2002; Breen en Buchmann 2002). Onze bevindingen vormen een aanvulling op deze literatuur en benadrukken bovendien dat verklaringen die zich uitsluitend op individuele kenmerken concentreren geen rekening houden met de invloed van regionale contextuele achtergronden op intergenerationeel samenleven. Het lijkt inderdaad noodzakelijk om te bekijken hoe de regionale en landelijke context de impact van individuele kenmerken kanaliseert.

Diversiteit in levenslooptrajecten in Europa

De eerste onderzoeksvraag in hoofdstuk 4 behandelt hoe levenslooptrajecten variëren per opleidingsniveau en tussen mannen en vrouwen. Ik heb zeven verschillende vormen van overgang naar volwassenheid geïdentificeerd onder jongvolwassenen in acht West- en Oost-Europese landen. Elk van deze vormen wordt gekenmerkt door een combinatie van vier verschillende trajecten: huisvesting, partnerschap, ouderschap en werk. Hoewel de vormen zijn gebaseerd op beperkte informatie die geen rekening houdt met de omkeerbaarheid van levensgebeurtenissen, toonden de geïdentificeerde levenslooptrajecten een grote mate van diversiteit, die in zeven typen kan worden samengevat.

Het opleidingsniveau is een belangrijke voorspeller van levenslooptrajecten voor zowel mannen als vrouwen: over het algemeen kiezen jongvolwassenen met een hogere opleiding vaker een levenslooptraject waarin ze op latere leeftijd de arbeidsmarkt betreden en uit huis gaan en waarin ze ongehuwd samenwonen en huwelijk en ouderschap uitstellen. Hoe hoger het opleidingsniveau, hoe minder gestandaardiseerd de overgang van jeugd naar volwassenheid. Vooral voor vrouwen vertraagt een hoger opleidingsniveau niet alleen de verschillende levenslooptransities, maar vergemakkelijkt het ook de keuze voor verschillende levenslooptrajecten (zoals leven als alleenstaande, samenwonen met een partner voordat ze gaan trouwen, kinderen buiten het huwelijk). Jongvolwassenen met een laag opleidingsniveau betreden de arbeidsmarkt eerder, verlaten het ouderlijk huis eerder en beginnen eerder een gezin. Jonge vrouwen volgen vaker op het gezin georiënteerde levenslooptrajecten en trajecten waarin ze niet actief zijn op de arbeidsmarkt. Hun overgang naar volwassenheid is, vergeleken met jonge mannen, meer divers.

De tweede en derde onderzoeksvraag in hoofdstuk 4 behandelen hoe levenslooptrajecten verschillen van land tot land en hoe de opleidingsgradiënt voor levenslooptrajecten in heel Europa en in de loop van de tijd verschilt. De trajecten huisvesting, partnerschap, ouderschap en werk van Europese jongvolwassenen geboren tussen 1951 en 1978 (in acht landen) werden geanalyseerd op basis van de volgorde en de timing van gebeurtenissen. De modernere levenslooptrajecten (met een vroeg verlaten van het ouderlijk huis, langere periode als alleenstaande en hoge prevalentie van ongehuwd samenwonen) komen over het algemeen vaker voor in West-Europese landen (zoals Frankrijk en Nederland) en minder vaak in Oost-Europese landen (zoals Bulgarije en Georgië). De nationale context beïnvloedt echter niet alleen direct de overgang van jeugd naar volwassenheid, maar ook, op een andere manier, de relatie tussen opleidingsniveau en het levenslooptraject van jongvolwassenen. De positieve

opleidingsgradiënt voor personen die behoren tot een van de modernere clusters is sterker in Bulgarije, Hongarije en Tsjechië.

De overgang naar volwassenheid wordt dus enerzijds gekenmerkt door traditionele familiesystemen: de traditie van p jongere leeftijd uit huis gaan in Noord-Europa, van op latere leeftijd uit huis gaan in Zuid-Europa en van gezamenlijke huishoudens in Oost-Europa. Naast de invloed van de institutionele en normatieve context zagen we een bevestiging van de bufferwerking van genereuze verzorgingsstaten, die een vertraging van de overgang van jeugd naar volwassenheid in tijden van economische stagnatie of depressie voorkomen. Het feit dat de levenslooptrajecten in de verschillende Europese landen bij elkaar komen langs de lijnen van de klassieke verzorgingsregimes suggereert dat *'institutions and policies still leave a clear mark on the different stages of the path towards adulthood'* (Blossfeld et al. 2006).

De convergentie die werd waargenomen voor cohorten die geboren zijn na het einde van de Tweede Wereldoorlog, vooral voor degenen die zijn opgegroeid in gunstige economische omstandigheden, vertraagde later grotendeels. Deze convergentie zou te maken kunnen hebben met de participatie van vrouwen op de arbeidsmarkt en de daaraan gekoppelde groeiende gelijkstelling van vrouwen en mannen. De versnelde overgang van jeugd naar volwassenheid van de cohorten geboren na de Tweede Wereldoorlog in heel Europa (behalve in Zuid-Europese landen) kan worden gezien als een historische uitzondering op de norm in vergelijking met de langzamere en onvolledige levenslooptrajecten van de oudste en jongste cohorten.

Diversiteit in het verlaten van het ouderlijk huis in Europa

Hoofdstuk 5 benadrukt de invloed van het individueel opleidingsniveau en het opleidingsniveau van de ouders op het traject dat jonge vrouwen volgen vanuit het ouderlijk huis: leven zonder of met partner. We hebben ons in dit onderzoek alleen gericht op vrouwen vanwege de toegenomen onderwijsdeelname (vooral in het hoger onderwijs) onder

vrouwen in de afgelopen decennia in heel Europa. Dit maakt een studie naar de vraag in hoeverre structurele voorwaarden het verlaten van het ouderlijk huis door vrouwen (via verschillende trajecten) beïnvloeden zeer interessant. De eerste onderzoeksvraag in hoofdstuk 5 gaat over in hoeverre in Europa het moment waarop vrouwen het ouderlijk huis verlaten (en de verschillende trajecten vanuit het ouderlijk huis) afhankelijk is van het individueel opleidingsniveau en het opleidingsniveau van de ouders. Over het algemeen wijzen onze resultaten op (1) een positieve relatie tussen zowel het individueel opleidingsniveau als het opleidingsniveau van de ouders en het verlaten van het ouderlijk huis om zonder een partner te gaan wonen; en op (2) een negatieve relatie tussen zowel het individueel opleidingsniveau als het opleidingsniveau van de ouders en het verlaten van het ouderlijk huis om te gaan samenleven met een partner. Een andere, niet onverwachte bevinding is dat in alle zeventien Europese landen deelname aan onderwijs positief samenhangt met het verlaten van het ouderlijk huis om zonder een partner te gaan wonen, maar negatief met het verlaten van het ouderlijk huis om te gaan samenleven met een partner. Dit is interessant omdat deze rol in verschillende contexten stabiel lijkt te zijn.

De tweede onderzoeksvraag van hoofdstuk 5 behandelt hoe het individueel opleidingsniveau en het opleidingsniveau van de ouders in wisselwerking staat met de nationale context in Europa. Er is opnieuw bewijs dat zowel de individuele opleidingsgradiënt als de opleidingsgradiënt van de ouders verschillen tussen Europese landen. Omdat we een nogal brede indicator voor effecten op macroniveau en interactie-effecten op meerdere niveaus hebben gebruikt (dat wil zeggen, met landendummies en interacties tussen die dummies en respectievelijk het individueel opleidingsniveau en het opleidingsniveau van de ouders), kunnen we niet precies aangeven wat de invloed is van verzorgingsregimes, nationale beleidsmaatregelen, de woningmarkt en familiesystemen op het moment van het verlaten van het ouderlijk huis. De algemene context van het land blijkt echter ook van belang

voor het bepalen van de trajecten (om zonder of met een partner te gaan wonen) die jonge vrouwen vanuit het ouderlijk huis kiezen. In de meeste West-Europese landen (maar niet in België en Oostenrijk), evenals in Tsjechië en Hongarije, verlaten de hoogst opgeleide vrouwen het vaakst het ouderlijk huis om zonder een partner te leven dan lager opgeleide vrouwen. In Zweden en Noorwegen, maar ook in veel Oost-Europese landen, zijn de verschillen tussen vrouwen met een hoog of laag opleidingsniveau minder opvallend. Het lijkt erop dat in landen waar het eenvoudig is om het ouderlijk huis te verlaten (vanwege een hoog niveau van sociale zekerheid en sociale uitkeringen, gemakkelijke toegang tot huur- of koopwoningen en sociale aanvaardbaarheid om het ouderlijk huis te verlaten via andere trajecten dan gezinsvorming), het individueel opleidingsniveau van jonge vrouwen een minder doorslaggevende determinant zou kunnen zijn voor het verlaten van het ouderlijk huis om zonder een partner te gaan wonen. Jonge vrouwen hebben in deze landen, ongeacht hun opleiding, goede kansen om een zelfstandig huishouden op te zetten. Ook in landen waar het erg moeilijk is om het ouderlijk huis te verlaten (vanwege een laag niveau van sociale zekerheid en sociale uitkeringen, moeilijke toegang tot huur- of koopwoningen en sociale onaanvaardbaarheid om het ouderlijk huis te verlaten via andere trajecten dan gezinsvorming), kan het individueel opleidingsniveau van jonge vrouwen een minder doorslaggevende determinant zijn voor het verlaten van het ouderlijk huis om zonder een partner te gaan leven. Ongeacht hun opleiding hebben jonge vrouwen in deze landen minder kansen om een zelfstandig huishouden op te zetten. In veel landen in Noord-, West- en Oost-Europa verlaten lager opgeleide vrouwen het ouderlijk huis vaker om met een partner samen te leven dan in landen in Zuid-Europa. In Frankrijk, België, Tsjechië, Hongarije, Litouwen en Italië is er een sterkere relatie tussen opleidingsniveau en het verlaten van het ouderlijk huis om samen met een partner te gaan leven.

Het opleidingsniveau van de ouders is in mindere mate een “push factor” in landen waar het verlaten van het ouderlijk huis nogal moeilijk

is en zelfs riskant kan zijn vanwege het risico van sociale daling en armoede (met name in veel Oost-Europese landen) en jonge vrouwen met hoogopgeleide ouders verlaten het ouderlijk huis minder vaak om zonder een partner te gaan wonen. Geheel onverwacht lijkt dit ook te gelden voor Zweden en Noorwegen, waar de normatieve verwachtingen juist prioriteit geven aan het individu boven de familie en meer belang wordt gehecht aan de autonomie van jongeren.

Belangrijkste conclusies

De hier gepresenteerde studies laten het cruciale belang zien van een multilevel perspectief om verschillen in de leefsituatie van jongvolwassenen en de overgang van jeugd naar volwassenheid in Europa te verklaren en te begrijpen. Verklaringen die gericht zijn op macro- of microfactoren en geen rekening houden met de mogelijke wisselwerkingen tussen deze factoren, geven geen volledig beeld van de waargenomen diversiteit in leefsituaties in Europese regio's of landen. Met name hoofdstuk 3 pleit voor cross-level interacties: de regionale context (het sociaal-culturele klimaat) heeft ook een wisselwerking met individuele kenmerken van jongvolwassenen en heeft bovendien een meer directe invloed. Hoofdstuk 4 en 5 onderstrepen deze bevinding, hoewel de contextmeting was gebaseerd op een relatief onnauwkeurige landendummy-variabele.

Ook individuele kenmerken spelen een rol. Een belangrijke doelstelling van dit boek is om de leefsituatie van jongvolwassenen *vanuit het perspectief van verschillende sociale groepen* te beschrijven en te onderzoeken. Er waren, zoals verwacht, duidelijke verschillen tussen mannen en vrouwen in de prevalentie van leefsituaties (hoofdstuk 2), maar ook in de volgorde van levenslooptrajecten (hoofdstuk 4). Verschillen tussen geboortecohorten bij de overgang naar volwassenheid (hoofdstuk 2 en 4) en verschillen tussen opleidingsniveaus in het verlaten van het ouderlijk huis moeten hier ook genoemd worden. Individuele kenmerken zijn onder andere de familieachtergrond en de kenmerken van de ouders van

jongvolwassenen (hoofdstuk 5). Ten slotte vormen ook waarden en voorkeuren een drijvende kracht achter het gedrag van jongvolwassenen (hoofdstuk 2).

Een andere conclusie heeft betrekking op het eerste onderzoeksdoel, namelijk dat we aandacht moeten besteden aan *meerdere sociale contexten* (zoals verzorgingsstaten, sociaal-economische omstandigheden en normatief klimaat). Hoewel het aannemelijk is om te denken dat al deze factoren een rol spelen, ligt de theoretische en empirische uitdaging in het bepalen van het *relatieve gewicht* van deze determinanten (Billari 2004). Op de eerste plaats zijn verzorgingsstaten, sociaal-economische omstandigheden en het normatieve klimaat niet per se onafhankelijk van elkaar. Sterker nog, verzorgingsstaten en beleidsmaatregelen zijn een afspiegeling van de culturele waarden die voortkomen uit de sociaal-economische en politieke context (Hantrais 1999). Ten tweede betekent het ontwarren van de effecten van verschillende contextniveaus dat ook sterk rekening moet worden gehouden met diversiteit binnen landen. In hoofdstuk 3 konden we laten zien dat op regionaal niveau zowel familiale normen als de toestand van de huizenmarkt direct gerelateerd zijn aan het intergenerationeel samenleven tussen jongvolwassenen en hun ouders. Maar we hebben geen bewijs gevonden dat de regionale jeugdwerkloosheid, die een belangrijke voorspeller kan zijn van intergenerationeel samenleven (Chiuri en Del Boca 2007, 2010; Vitali 2010), een extra verklaring vormt voor de verschillen tussen Europese regio's. Dit kan te wijten zijn aan het niveau van regionale aggregatie, dat mogelijk te groot is om dit soort effecten bloot te leggen.

De derde onderzoeksdoelstelling benadrukte het belang van het opnemen van Oost-Europa in vergelijkend onderzoek, omdat het ons beeld van gezinsleefsituaties en de overgang van jeugd naar volwassenheid in heel Europa zou complementeren. Europese gezinsleefsituaties worden vaak beschreven in termen van een Noord-Zuid-gradiënt. De analyses in dit boek toonden aan dat het beter zou

kunnen zijn om te spreken van verschillen in familiepatronen volgens een “North-West/South-East”-gradiënt. Ik moet hier echter aan toevoegen dat ook deze beschrijving de diversiteit in gezinsleefsituaties in Europa wel erg breed weergeeft. Er zijn veel ‘uitschieters’, zoals Ierland, België en Oostenrijk, maar ook Hongarije, Litouwen en Estland (hoofdstuk 2, 3 en 5), landen die geen specifieke familiepatronen volgen zoals voorspeld door theorieën over verzorgingsstaten en beleidsmaatregelen, of familie- en verwantschapssystemen. Dit soort overkoepelende, grote macrotheorieën leiden noodzakelijkerwijs tot vereenvoudigende generalisaties van grote regio's in Europa en houden geen rekening met de specifieke kenmerken van verschillende landen of de manier waarop de verschillende factoren samenkomen in een bepaald land.

Een belangrijke taak van een vergelijkend onderzoek is om *de context af te bakenen* (Hantrais 1999). Intuïtief gezien lijkt een *land* een passende analyse-eenheid in een vergelijkend Europees onderzoek, omdat landen over duidelijk gedefinieerde geografische grenzen en institutionele, socio-economische en politieke structuren beschikken. Ze komen ook nauw overeen met beschikbare statistische gegevens en bestaande theoretische kaders. Hoofdstuk 3 onderzoekt het argument dat de *regio* eveneens een geschikte analyse-eenheid of context is, vooral als het demografisch onderzoek probeert de rol van cultuur te analyseren in het vormgeven van leefsituaties en de overgang van jeugd naar volwassenheid. De resultaten ondersteunen dit idee enigszins en onderstrepen eerdere bevindingen (Aassve et al. 2013; Holdsworth 2000; Santarelli en Cottone 2009; Vitali 2010). De empirische resultaten laten echter ook zien dat *verschillende verklarende variabelen op verschillende niveaus werken* en dat het raadzaam is dat onderzoekers het contextniveau voor elke variabele apart bepalen. Een voorbeeld hiervan is het verband tussen jeugdwerkloosheid en intergenerationeel samenleven, waarvoor we geen bewijs op regionaal niveau vonden. Uit eerdere studies naar de overgang van jeugd naar volwassenheid in Spanje blijkt echter dat deze factor in een *lokale context* (bijvoorbeeld

gemeenten) van invloed is (Holdsworth 2000; Vitali 2010). Hoewel de selectie van de meest geschikte contexten idealiter gebaseerd is op theorieën, geven demografische theorieën niet altijd uitdrukkelijk aan op welk niveau factoren van invloed zijn of bepaalde landelijke contexten uitsluiten (bijvoorbeeld de verzorgingsstaattypologie van Esping-Andersen).

Reflectie op gegevens

Voor dit boek is gebruikgemaakt van twee gegevensbronnen: volkstellingen en enquêtes. Beide hebben hun sterke en zwakte punten. Volkstellingsgegevens bieden informatie over individuele personen en huishoudens en bevatten, gezien de grootte van de steekproef en de geografische dekking, superieure gegevens over de leefsituatie van gezinnen, maar ze hebben ook de neiging om minder variabelen te meten dan internationaal vergelijkende enquêtes. Internationaal vergelijkende enquêtes zijn rijk aan data over individuen en bieden vaak een bredere inhoudelijke dekking en detail dan volkstellingsgegevens, maar tot voor kort hadden deze betrekking op relatief weinig landen; in het geval van Europa waren vooral de Oost-Europese landen slecht vertegenwoordigd. Bovendien zijn analyses die gebruikmaken van internationaal vergelijkende enquêtes en die zich richten op macro-micro-verbanden vaak beperkt, omdat macro-indicatoren niet voor alle landen vergelijkbaar of beschikbaar zijn. Het is echter belangrijk om te onthouden dat het soort kwantitatieve analyses dat in dit boek wordt beschreven afhankelijk is van hoogwaardige gegevens die afkomstig zijn van samenwerkingsverbanden tussen verschillende landen en dat dit soort gegevens pas sinds kort beschikbaar is voor familiedemografen. De snelle ontwikkeling van nieuwe, hoogwaardige, internationaal vergelijkende enquêtes of 'big micro data', met een grotere diversiteit in context en extra tijdstippen, belooft veel goeds voor toekomstig demografisch onderzoek (Ruggles 2013).

Reflectie op methodologie

Dit boek onderstreept de waarde van verschillende methodologische benaderingen van internationaal vergelijkend onderzoek. Zoals eerder is betoogd, is zowel een statisch als een dynamisch perspectief noodzakelijk om een volledig beeld te geven van de diversiteit in de leefsituaties van jongvolwassenen en de overgang van jeugd naar volwassenheid. Het voordeel van een *statische* benadering is dat deze een unieke momentopname oplevert en belangrijk inzicht biedt in de overeenkomsten en verschillen in overgangservaringen van jongvolwassenen in verschillende historische, sociaal-economische en culturele contexten (hoofdstuk 2 en 3). Hoewel een statische benadering niets kan zeggen over causaliteit, vormen de verworven inzichten een aanvulling op onze kennis over gezinsleefsituaties en de overgang van jeugd naar volwassenheid, vooral als er onderzoek wordt gedaan in landen die niet vaak deel uitmaken van andere vergelijkende studies. Het voordeel van een *dynamische* benadering is dat deze de tijd-afhankelijkheid laat zien van gezinsleefsituaties en de overgang van jeugd naar volwassenheid. Bovendien biedt deze benadering de mogelijkheid om de overgang van jeugd naar volwassenheid op een op gebeurtenissen gebaseerde (hoofdstuk 5) of een holistische (hoofdstuk 4) manier te analyseren.

Bijdrage aan de onderzoeksliteratuur

Een belangrijke verdienste van dit boek is dat gezinsleefsituaties en de overgang van jeugd naar volwassenheid vanuit een vergelijkend perspectief worden onderzocht. Hierdoor worden een aantal nieuwe puzzelstukjes gelegd van het bredere beeld van gezinsleefsituaties van jongvolwassenen en de overgang van jeugd naar volwassenheid in Europa. Het eerste deel gaat over internationale en interregionale vergelijkingen tussen *Oost- en West-Europa*. Door veel Oost-Europese landen in de verschillende analyses in dit boek op te nemen, wordt onze kennis vergroot over hoe jongvolwassenen in dit deel van Europa leven. Er was tot nu toe slechts weinig vergelijkend onderzoek naar

gezinsleefsituaties in grote delen van Oost-Europa. Het tweede deel gaat over zogenaamde *macro-micro verbanden*. De analyses in dit boek hebben aannemelijk gemaakt dat jongvolwassenen keuzes maken met betrekking tot hun gezinsleefsituatie en levenslooptrajecten en dat hun individuele kenmerken van belang zijn voor hoe zij die keuzes maken. Maar levenslooptrajecten van jongvolwassenen ontwikkelen zich daarnaast binnen de regionale en nationale mogelijkheden en beperkingen. Dit werd het duidelijkst geïllustreerd door het matigende effect van het regionale sociaal-culturele klimaat op intergenerationeel samenleven. Het derde deel gaat over het nut van een *multilevel kader binnen zowel een statisch als een dynamisch perspectief* voor vergelijkend onderzoek naar de overgang van jeugd naar volwassenheid. De verschillende transversale en longitudinale gegevens op verschillende analytische niveaus en de verschillende methoden die in dit boek zijn gebruikt, bieden een uniek diepgaand inzicht dat dit type vergelijkend onderzoek verder helpt.

Bibliografie

- Aassve, A., Arpino, B., & Billari, F. C. (2013). Age norms on leaving home: multilevel evidence from the European Social Survey. *Environment and Planning A*, 45(2), 383–401.
- Aassve, A., Billari, F. C., Mazzucco, S., & Ongaro, F. (2002). Leaving home: a comparative analysis of ECHP data. *Journal of European Social Policy*, 12(4), 259–275.
- Billari, F. C. (2004). Becoming an adult in Europe: a macro(/micro)-demographic perspective. *Demographic Research*, 3, 15–44.
- Billari, F. C., & Liefbroer, A. C. (2010). Towards a new pattern of transition to adulthood? *Advances in Life Course Research*, 15(2–3), 59–75.
- Blossfeld, H.-P., Klijzing, E., Mills, M., & Kurz, K. (2006). *Globalization, Uncertainty and Youth in Society: The Losers in a Globalizing World*. London; New York: Routledge.
- Breen, R., & Buchmann, M. (2002). Institutional Variation and the Position of Young People: A Comparative Perspective. *The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science*, 580(1), 288–305.
- Chiuri, M. C., & Del Boca, D. (2007). *Living Arrangements in Europe: Exploring Gender Differences and Institutional Characteristics*. (Working Paper No. 2007-24) (pp. 1–30). Torino: University of Torino.
- Chiuri, M. C., & Del Boca, D. (2010). Home-leaving decisions of daughters and sons. *Review of Economics of the Household*, 8(3), 393–408.

- Fokkema, T., & Liefbroer, A. C. (2008). Trends in living arrangements in Europe: Convergence or divergence? *Demographic Research*, *19*, 1351–1418.
- Hajnal, J. (1965). European Marriage Patterns in Perspective. In D. E. C. Eversley & D. V. Glass (Eds.), *Population in history*. (pp. 101–143). London: Arnold.
- Hantrais, L. (1999). Contextualization in cross-national comparative research. *International Journal of Social Research Methodology*, *2*(2), 93–108.
- Holdsworth, C. (2000). Leaving Home in Britain and Spain. *European Sociological Review*, *16*(2), 201–222.
- Iacovou, M., & Skew, A. J. (2011). Household composition across the new Europe: Where do the new Member States fit in? *Demographic Research*, *25*, 465–490.
- Mulder, C. H., & Clark, W. A. V. (2002). Leaving Home for College and Gaining Independence. *Environment and Planning A*, *34*(6), 981–999.
- Mulder, C. H., Clark, W. A. V., & Wagner, M. (2002). A comparative analysis of leaving home in the United States, the Netherlands and West Germany. *Demographic Research*, *7*, 565–592.
- Reher, D. S. (1998). Family Ties in Western Europe: Persistent Contrasts. *Population and Development Review*, *24*(2), 203–234.
- Ruggles, S. (2013). Big Microdata for Population Research. *Demography*, *51*(1), 287–297.
- Santarelli, E., & Cottone, F. (2009). Leaving home, family support and intergenerational ties in Italy: Some regional differences. *Demographic Research*, *21*, 1–22.
- Sobotka, T., & Toulemon, L. (2008). Overview Chapter 4: Changing family and partnership behaviour: Common trends and persistent diversity across Europe. *Demographic Research*, *19*, 85–138.
- Vitali, A. (2010). Regional differences in young Spaniards' living arrangement decisions: A multilevel approach. *Advances in Life Course Research*, *15*(2–3), 97–108.